

Van toerist naar burger in de klas

H. Jerome Freiberg. *Educational Leadership*, september 1996, p. 32-36.

Het is begin mei, ik kijk naar de klas die ik het vijfde uur heb en verwonder mij over de sfeer van samenwerking die er heerst in een lokaal dat vol zit met veertienjarigen, die bovendien nog honger hebben ook. Ze genieten van het leren en van elkaar. Ze liggen niet dwars, ze zitten niet te slapen, ze zijn niet ongehoorzaam of onverschillig. Ze zijn hartelijk en zorgzaam, ze zijn aan het leren en aan het werk. Ik geloof dat het grote verschil van dit jaar is dat ze eindelijk weten dat ze er toe doen, dat hun bijdrage voor anderen iets waardevols heeft. Dat is het moment dat er een eind komt aan het negatieve aandacht trekken - dat is dan niet meer nodig. Ze voelen zich thuis. Het betekende een grote verandering vergeleken bij de jaren ervoor, toen ik de hele tijd bezig was leerlingen tot de orde te roepen. Het was afgelopen met mijn isolement en de vervreemding van de leerlingen toen ik voldoende vertrouwen in de leerlingen had om het klaslokaal tot een lokaal van hen zowel als van mij te maken. Het delen van verantwoordelijkheden door gebruik te maken van leerlingen als managers en andere onderdelen van het programma heeft dit mogelijk gemaakt. Als ik naar de klas kijk die ik het vijfde uur heb, weet ik weer waarom ik in het onderwijs wilde.

Judy Kirby, een lerares van Tomball High School in Texas met 25 jaar ervaring in het vak, beschrijft hierboven de middelbare schoolklas waar ze Engels geeft. Binnen de eerste twee minuten zijn leerlingen bezig met het opnemen van presentie, het klaarmaken van setjes voor afwezige leerlingen en het in gereedheid brengen van het lokaal voor het werken in groepjes. Waarom zou deze ervaring zo ongewoon zijn voor een docente aan een school voor voortgezet onderwijs en zo gewoon voor leerkrachten van de eerste klassen van een basisschool, en welke lessen kunnen getrokken worden ten aanzien van het creëren van een positief klimaat voor de organisatie in een klas en voor de zelfdiscipline van de leerlingen?

Van oudsher creëren leerkrachten van kleuterklassen en eerste klassen een hartelijke en zorgzame leeromgeving waarin de leerling centraal staat. Leerlingen nemen beslissingen, kiezen de leeractiviteiten, werken in groepjes en ontdekken door spel en ervaring hoe leuk het is om te leren. Maar naarmate kinderen in hogere klassen komen en hun vermogen om keuzes te maken toeneemt, nemen de mogelijkheden om te beslissen over wat zij leren steeds meer af. Al te vaak worden op vertrouwen en steun gebaseerde systemen voor de organisatie in een klaslokaal die in lagere klassen gehanteerd worden vervangen door op volgzzaamheid en gehoorzaamheid gebaseerde systemen, waardoor wakkere en enthousiaste eersteklassertjes tegen de tijd dat ze in de derde klas zitten "toeristen" in onze scholen geworden zijn. Toeristen zijn niet meer dan passanten die zich niet betrokken of geëngageerd voelen of zich niet thuis voelen. (Rogers & Freiberg, 1994). Op toeristen in de klas wordt zelden een beroep gedaan, ze zitten achterin het lokaal en zijn onzichtbaar als het tijd is om mee te doen. Op middelbare scholen is er soms de stilzwijgende afspraak tussen leraren en leerlingen: "Als je me met rust laat, ben ik niet lastig." Het gebrek aan betrokkenheid zorgt alleen maar voor het blijven voortbestaan van toerisme in onze klassen. Dit geldt met name voor klassen in de binnensteden waar meer vertrouwd wordt op het houden van orde door de leraar en het gehoorzaam zijn van leerlingen. Omgekeerd zijn klassen waarin leerlingen "burgers" worden plekken vol activiteit waarin samenwerken, meedoen en het geven van steun de hoekstenen zijn. In die actieve klassen staan noch de leraren noch de leerlingen centraal, maar staat de persoon centraal - iedereen neemt zijn of haar verantwoordelijkheid.

Het wezen van een democratische maatschappij berust erop dat deze beschikt over goed opgeleide, goed geïnformeerde en betrokken burgers. De leerlingen van nu vormen de volgende generatie burgers en leiders. In onze lessen hebben we het over democratie, maar we brengen democratie zelden in praktijk in onze scholen en klaslokalen. Het creëren van mogelijkheden voor de betrokkenheid van leerlingen, door te zorgen voor op aanmoediging, samenwerking en een

consequente aanpak gebaseerde leeromgeving werkt stimulerend op de sociale ontwikkeling van het kind.

Andere steunpilaren

De laatste drie decennia is door het grote publiek, de media en het onderwijsveld vooral de nadruk gelegd op wat er mis is in onze scholen: het onderwijs is niet op de praktijk afgestemd, er wordt vreselijk veel geld uitgegeven voor afnemende leerprestaties (vergeleken met andere landen); er is sprake van een stijging van het niveau van de sociale pathologie: geweld, zelfmoord, zwangerschap van minderjarigen, jeugdbendes en drugs (Center for Disease Control, 1990).

Als gezinnen, de gemeenschap en normen en waarden krachtig zijn, dan zijn de scholen krachtig en is het land krachtig. Het bewijs daarvoor wordt geleverd door het bedrag dat een land uitgeeft aan onderwijs. Van alle geïndustrialiseerde landen geeft Japan per hoofd van de bevolking het minst uit aan onderwijs. De Verenigde Staten horen tot de landen die het meest uitgeven (Barro, 1990). Japan geeft veel minder uit omdat gezinnen, de gemeenschap, godsdienstige en culturele groeperingen aan de opvoeding van de jeugd iets besteden wat waardevoller is dan geld, namelijk tijd, en de sociale faciliteiten die nodig zijn om succesvolle leeromgevingen te ondersteunen (Freiberg, 1994).

Veertig jaar geleden steunde het onderwijs aan kinderen op vijf pijlers: de gezinnen, de cultuur, de godsdienst, de gemeenschap en de school. Vandaag de dag worden de mogelijkheden voor ouders om steun te bieden bij het onderwijs aan hun kinderen beperkt door het hoge percentage echtscheidingen, gecombineerd met de economische noodzaak voor beide ouders om een baan buitenshuis te hebben. De gemeenschap heeft aan stabiliteit ingeboet door mobiliteit op de arbeids- en huizenmarkt. Als de huidige trend doorzet zal tegen het jaar 2020 bijna vijftig procent van alle leerlingen zich in onderwijskundig oogpunt in een achterstandssituatie bevinden (Pallas, Natriella & McDill, 1989). De organisatie in een klaslokaal en het orde houden in een klas moeten meer gaan inhouden dan de leerlingen in bedwang houden - het moet gaan om een alles omvattende reactie op de veranderende tijd, om het creëren van burgerzin in de klas door ervaring, niet alleen maar door woorden.

Het CMCD-Programma

Het CMCD-programma (Consistency Management & Cooperative Discipline – Consistentiemanagement en Coöperatieve Discipline) combineert een effectieve wijze van instructie geven door middel van een consequente organisatie in het klaslokaal met een in samenwerking met de leerlingen ontwikkelde zelfdiscipline van leerlingen. Het CMCD-programma, dat gebruikt wordt bij meer dan 20.000 leerlingen en leerkrachten in scholen die variëren van scholen in binnensteden tot die in plattelandsgebieden, is erop gericht leerkrachten en schoolleiding een plan te geven ter verbetering van de kwaliteit van de leeromgeving. Het CMCD-programma is niet een standaardprogramma voor orde in de klas - niet alles past binnen één en hetzelfde programma - maar veel meer een kader dat de laatste tien jaar ontwikkeld is en nu vijf thema's omvat: Preventie, Aandacht, Samenwerking, Organisatie en Gemeenschap (Freiberg, in druk).

Preventie: de organisatie in een klaslokaal is voor 80% of meer een kwestie van de preventie van problemen en niet van interventie

Door een visie, een plan te ontwikkelen en door vóór het begin van het schooljaar en tijdens de eerste dagen en weken van het schooljaar tijd uit te trekken voor het creëren van mogelijkheden voor leerlingen om tot hoge gedragsnormen te komen zullen toekomstige ordeproblemen voorkomen of tot een minimum beperkt worden. Een consequente, maar niet starre aanpak in het

klaslokaal en in de hele school draagt ertoe bij dat de verwachtingen ten aanzien van gedrag en leerprestaties steeds groter worden.

Aandacht: Leerlingen willen weten in welke mate je geïnteresseerd bent, niet hoeveel je weet

Voor echte aandacht is nodig dat er geluisterd en nagedacht wordt en dat de leerling vertrouwd wordt en gerespecteerd wordt. Het kind in zijn waarde laten terwijl het gedrag gecorrigeerd wordt, is een belangrijke eerste stap. Leerlingen hebben positieve voorbeelden voor een dergelijke aandacht nodig, zowel van volwassenen als van elkaar.

Samenwerking: Er samen voor zorgen dat het in een klas goed loopt kan werkelijkheid worden wanneer samenwerking de hoeksteen is

Helpen, elk zijn deel laten doen en gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor planning en uitvoering liggen ten grondslag aan een op samenwerking gebaseerde klas. Samenwerking leidt tot het gevoel gezamenlijk eigenaar te zijn, tot betrokkenheid en tot grotere mogelijkheden voor zelfdiscipline van leerlingen.

Organisatie: De vaste patronen, de dagelijkse gang van zaken en de taken in een klas worden een gedeelde activiteit en verantwoordelijkheid

De leerlingen en de leerkracht zijn samen verantwoordelijk voor de taken in een klas. De organisatie in een klas is een gedeelde verantwoordelijkheid die ervoor zorgt dat er meer kostbare tijd voor instructie en leren beschikbaar is en dat de zelfdiscipline van leerlingen vergroot wordt.

Gemeenschap: De betrokkenheid van de gemeenschap moet gezien worden als een mozaïek aan mogelijkheden die een plaats kunnen vinden in het leven van kinderen wanneer zij met onderwijs bezig zijn

De huidige gezinspatronen vereisen dat de betrokkenheid van ouders op een gevarieerde manier wordt aangepakt. Ouders en anderen met verantwoordelijkheid in de gemeenschap hebben een breed scala aan mogelijkheden nodig om betrokken te worden. Leerlingen moeten anderen in de school zien dan degenen die daarvoor betaald worden. Ouders en vooraanstaande figuren in de gemeenschap en het zakenleven zijn bronnen die aangeboord kunnen worden om de leerlingen te harden tegen een veranderende wereld vol uitdagingen.

Elk van deze vijf thema's omvat een reeks strategieën en activiteiten die leerlingen in staat stellen om echte deelnemers in de klas te worden. Van enkele van deze strategieën en activiteiten worden hier voorbeelden gegeven.

Een grondwet voor de klas

Wanneer leerkrachten als enigen verantwoordelijk zijn voor orde, verliezen leerlingen de mogelijkheid om waardevolle ervaringen op het gebied van zelfsturing op te doen. Het CMCD-programma richt zich op preventie door middel van op samenwerking gebaseerde discipline. Leerkracht en leerlingen stellen aan het begin van het schooljaar regels voor leergedrag op die gebaseerd zijn op gezamenlijke behoeften en inbreng, en die regels blijven het hele jaar van kracht. Dit gaat met behulp van een "grondwet" waaraan elke leerling deelneemt. Het document wordt opgesteld door iedereen in de klas, inclusief de leerkracht. Een dergelijke ervaring stelt leerlingen in staat uit te testen waar hun eigen waarden liggen en een belangrijke brug te slaan naar hun toekomstige rol in de maatschappij.

Aandacht op vele manieren

Echte aandacht is een bedreigde emotie en komt steeds minder voor. Aandacht vereist tijd om te luisteren en na te denken en vindt plaats in een sfeer van vertrouwen en respect. Er zijn leerlingen die er trots op gaan dat ze geen respect hebben voor een medeleerling. Een van de resultaten van het CMCD-programma is dat respect en vertrouwen hun intree doen in het klaslokaal en de school. Leerkrachten nemen op een geluidscassette hun klas op en luisteren naar de toon van de gesprekken. De cassette wordt voor de klas afgespeeld en vervolgens is de toon onderwerp van discussie. Vernietigende uitspraken van leerlingen of leerkrachten moeten vermeden worden. Mensen uit de schoolleiding geven les, lezen voor of wisselen ervaringen uit met leerlingen, zodat zij gezien worden als onderwijsgevenden en niet alleen als handhavers van orde en gezag. In de hogere klassen van de basisschool en in het voortgezet onderwijs worden verjaardagen gevierd. Op basis van vrijwilligheid wordt er een foto genomen van de jarige leerling onder een bord waarop "lang leve de jarige" staat. Alle leerlingen hangen hun werk op in het lokaal en in de gangen. Er ligt een logboek waarin leerlingen hun zorg of tevredenheid kunnen uitspreken en klassieke muziek zorgt voor een positieve gedragsfeer.

Samenwerking zonder leerkracht

Samenwerking begint met vertrouwen. Leerlingen leren vertrouwen te geven wanneer zij de gelegenheid krijgen zich eigenaar te voelen. Sergio, een tweedeklasser in een school voor voortgezet onderwijs in een van de binnensteden, schrijft in het logboek het volgende over het beginnen van de dag op school zonder dat de leerkracht er is:

20 oktober 1995

Ik heb vandaag een goed gevoel omdat de dag net begonnen is en ze ons iets hebben toevertrouwd wat nog nooit eerder is voorgekomen, ze hebben ons alleen gelaten. Het is nu kwart over acht en alles loopt goed. Er gaat helemaal niets verkeerd ...

Als leerlingen "burgers" in de school worden, dan nemen ze de verantwoordelijkheid voor hun daden en voor die van anderen. Een leerling ging met de namen van de aanwezige leerlingen naar de administratie, een andere leerling nam het huiswerk met de klas door en begon met de presentaties die die dag gehouden zouden worden. De invaller kwam binnen in een klas die druk aan het leren was. Deze ervaring was voor deze leerlingen een vanzelfsprekende uitbreiding van de werkzaamheden waarvoor ze al vanaf september verantwoordelijk waren.

"Eenminuutsmanagers"

Het CMCD-programma legt er de nadruk op dat leerlingen de verantwoordelijkheid nemen voor de dagelijkse organisatie en werkzaamheden in een klas. Het onderdeel van het CMCD-programma dat betrekking heeft op "leerlingen als managers" stelt leerkrachten in staat om hun aandeel in de dagelijkse organisatie in de klas te verminderen en geeft de leerlingen meer het gevoel dat de klas ook van hen is. Leerlingen (vanaf groep drie van de basisschool tot en met de vierde klas van de middelbare school) solliciteren door middel van een formulier naar een van de functies van "eenminuutsmanager" waarvan de beschrijving in het lokaal ophangt. Jongere leerlingen voeren een discussie over hun baantjes. In een tweetalige klas van vierjarigen beslisten de *leerlingen* dat er twee "vetermanagers" nodig waren om de rug van hun lerares te ontzien en ervoor te zorgen dat ze sneller de klas uit waren voor de lunchpauze. Op de school van Sergio houdt een presentiemanager op de computer bij welke leerlingen aanwezig zijn, terwijl de leerkracht ondertussen met leerlingen praat. In het lokaal ernaast kwamen de leerlingen tot de conclusie dat de lerares minder tijd voor het lesgeven beschikbaar had doordat de printers om aandacht vroegen. De "printmanager" beschrijft

het effect van het baantje: "Nou vandaag bijvoorbeeld, we hadden allemaal iets te vragen over ons werk en een van de printers was vastgelopen, dus in plaats van dat ze haar tijd verdeed met te proberen de printer te maken hielp zij een van de kinderen en maakte ik de printer. Ze kon nu een paar kinderen helpen in plaats van geen enkel." Er zijn meer dan 40 baantjes die al naar gelang de leeftijd en de behoeften van een klas variëren. De eenminuutsbaantjes zorgen ervoor dat er nauwelijks tijd voor leeractiviteiten verloren gaat en geëquëerde leerkrachten geven aan dat ze per dag gemiddeld 30 minuten meer aan onderwijs kunnen besteden. De baantjes staan open voor elke leerling en niet voor een handjevol uitverkorenen. In de klassen hebben de leerlingen vergadertijd voor besluitvorming en al naar gelang de individuele behoeften van een klas komen er baantjes bij of worden deze geschrapt.

Leerlingen krijgen *geen* extra beloning voor hun baantje van manager: de beloning zit in het werk en de interactie met de leerkracht en met hun klasgenoten zelf. Maar de beslissing om iets tegenover andere onderdelen van het programma te stellen om zo het gedrag te beïnvloeden is aan de leerkrachten en de schoolleiding van elke school. Sommige scholen doen dat wel, andere niet.

Een mozaïek aan samenwerkingsmogelijkheden met ouders en de gemeenschap

Het project voorziet in positieve verslagen voor thuis, in reeds gefrankeerde positieve briefkaarten en in wekelijkse roosters met de tijden voor afspraken tussen ouders en leerkrachten. Er worden voor de ouders workshops gehouden. De bijdrage van de mensen uit het bedrijfsleven, de ouders en de buurtbewoners houdt meer in dan expertise op het gebied van kennisoverdracht: zij zijn positieve rolmodellen voor de leerlingen en bevestigen dat leren, onderwijs en school belangrijk zijn.

Met het programma wordt begonnen in september, wanneer de leerkracht de verantwoordelijkheid op zich neemt de leerlingen zover te krijgen dat ze zelfdiscipline en groepssamenwerking onderschrijven. Als de hele school zover is en het programma in een netwerk van scholen is ingevoerd, wordt dit proces een gezamenlijke onderneming naarmate meer leerlingen zelfdiscipline onderschrijven. Nieuwe leerlingen die tijdens het schooljaar instromen, worden door de leerkracht en de "manager voor nieuwe leerlingen" in het programma ingevoerd. Gedeelde verantwoordelijkheid loopt als een rode draad door het programma.

Leerkrachten kunnen de situatie in hun klassen verbeteren. De zelfdiscipline wordt echter krachtiger wanneer het CMCD-programma ook een uitstraling heeft naar de vakleerkracht, de hele school en uiteindelijk andere scholen. Het programma levert ideeën binnen een bepaald kader aan waarbinnen ruimte is voor individuele invulling. De meeste leerkrachten zijn gaan werken met "managers" in hun klas; het aantal managers, de tijd dat deze hun baantje hielden en het soort baantjes varieerden al naar gelang de behoeften van leerkrachten en leerlingen. De volgende uitspraak brengt het doel van het programma het best onder woorden: "Uiteindelijk komt het erop neer dat we niet een model gekregen hebben waardoor we gaan lesgeven als ieder ander, maar suggesties die het ons mogelijk maken les te geven als onszelf, alleen beter."

De opbouw van het programma

Het CMCD-project kent vier fasen voor professionele ontwikkeling: *Bewustwording, Invoering, Vervolgprogramma en Permanente Ondersteuning*. Het project voorziet in *Fase I: Bewustwording* - workshops voor scholen en schooldistricten. Het project is gebaseerd op de belangstelling en betrokkenheid van leerkrachten en schoolleiding: 70 procent van het team moet er mee ingestemd hebben. Daarna wordt er verder gegaan met *Fase II: Invoering*, waarin het CMCD-programma in een weekend en tijdens een zomercursus wordt aangeboden. Na de eerste invoeringsfase krijgen de scholen elk half jaar een *Fase III: Vervolg*-programma. *Fase IV: Permanente Ondersteuning* vindt

plaats na het eerste jaar. Teams van ervaren leerkrachten van de projectschool maken nieuwe leerkrachten bekend met het CMCD-programma. Fase IV is erop gericht dat de expertise bij de school en in de klas berust.

Resultaten

Blijkens een reeks onderzoeken (Freiberg, Prokosch, Treister & Stein, 1990; Freiberg & Huang, 1994; Freiberg, Stein & Huang, 1995; Freiberg, 1995) behalen leerlingen van leerkrachten die het programma uitvoeren significant hogere prestaties bij landelijke en regionale toetsen, en signaleren scholen significant minder problemen in de klas en significant minder gevallen van leerlingen die naar de directeur gestuurd worden. Ten aanzien van hun leeromgeving blijkt dat vier jaar na invoering leerlingen die leerkrachten hadden die met CMCD-programma werkten, daarover significant positiever dachten dan leerlingen uit een vergelijkbare groep. Na vijf jaar was het aantal schorsingen van leerlingen die niet aan het programma deelnamen, tweemaal zo groot als dat van leerlingen van wie de leraren wel met het programma werkten. Daar komt bij dat over een periode van vijf jaar de aanwezigheid in de klas van zowel leerlingen als leerkrachten die met het programma werkten omhoog ging, terwijl in vergelijkbare groepen de aanwezigheid juist afnam. Een soortgelijk patroon werd over een periode van drie jaar tijdens het onderzoek ook aangetroffen in twee middenscholen op het platteland, waar sprake was van een vermindering van 40 tot 60 procent van het aantal leerlingen dat de klas uit werd gestuurd en van significant hogere leerprestaties. Beide scholen kregen een prijs voor hun voortreffelijke leerprestaties.

Een klimaat waarin het leren gedijt

De vlaggen gaan niet uit voor mensen die problemen voorkomen – er is slechts sprake van de voldoening dat iets heel belangrijks is gerealiseerd. Wanneer er gezorgd wordt voor klassen met aandacht voor de leerlingen en voor scholen die daar achter staan, komt dat ten goede aan de mogelijkheden voor de leerlingen om burgers in plaats van toeristen te worden. Het opkomen voor de jongeren bij hun zoeken naar een plek waar respect voor hen bestaat, waar er aandacht voor hen als individu is, waar er betrokkenheid is als alternatief voor vervreemding en jeugdbendes, zal de toekomst veel hoopvoller maken.